

Přestože zachovávají objektivnost klinického i teoretického snažení, přistupují k tomuto problému s nehlubším humanistickým zápletem, bez něž snad ani v této oblasti nelze pracovat. Tento přístup si uchovali i v druhém vydání své knihy, ač mu v pojetí, zpracování, rozsahu i obsahu dali zcela novou náplň. Dosahují v něm hlavně v komplexní analýze jevu, v odborné argumentaci na základě vlastních poznatků, v aplikaci rozsáhlé bibliografie a ve vypracování vlastní teorie vysoké úrovně, která již přesahuje rozsah pouhé psychologické práce. Tím také je jejich dílo neobyčejně významné pro dnešní dobu — prosazuje totiž interdisciplinární přístup ke společenskému jevu a přitom zůstává suverénně na úrovni své disciplíny. Proto může být a také je tato kniha velmi potřebná i pro pracovníky jiných oborů. Je totiž schopna s nimi komunikovat.

Práce shrnuje dosavadní, dnes již velmi rozsáhlé poznatky ze světové a ovšem i naší literatury, respektující přitom všechna dokázaná a ověřená fakta, ať již získaná kdekoli a kdykoli, k nimž oba autoři zaujímají neobyčejně kritický postoj a v jejichž interpretaci jsou velmi opatrní. Pokud je to možné, řadí je buď do určitých soustav a vzájemně spjatých argumentů až k ucelené víceúrovňové vlastní teorii, nebo je dávají k diskusi jako otevřené otázky či podněty k dalšímu zkoumání (imprinting faktor u lidí, deprivace v rodinách či v celých kulturách atd.), nedovolující si nikde pouhou spekulaci.

Cenný je u nich i jejich historický přístup k celému problému a respektování jeho dynamiky v kontextu fylogenetickém i ontogenetickém. To má i určitou paralelu ve způsobu, jakým se k problému dostávali, jak jej zpracovávali a v recenzované publikaci nakonec prezentovali: od velmi skromných začátků k vynikající profesionalitě.

Význam *Deprivace v dětském věku* nespočívá pouze ve vysoké odbornosti díla samého, nýbrž i v jeho ohromné společenské angažovanosti a dosahu pro celý život společnosti. Respektováním jeho nejobecnějších zákonitostí ukazuje cesty, jak odstraňovat nánosy a deformace z let minulých i současných na tomto úseku. Autoři podtrhují ohromnou důležitost rodiny ve společnosti, jejíž postavení bylo z nejrůznějších objektivních i subjektivních společenských důvodů značně oslabeno a narušeno. Dožadují se přitom maximálního zájmu společnosti o rodinu, zájmu všech jejích orgánů a institucí, se zřetelem k nejrozmanitějším formám deprivace v rodině i mimo ni. V tomto směru je na škodu, že vysoký standard *Deprivace* z roku 1968 ji znepřístupňuje širokému okruhu čtenářů a tím oslabuje její účinnost osvětovou, kterou se právě vyznačovala *Deprivace* z roku 1963. Domnívám se, že by právě od takového pojetí *Deprivace* nemělo být upuštěno a že vedle této vynikající monografie by měli autoři uvažovat o takové prezentaci tak závažného problému, jakým je deprivace v nejrůznějších formách a podobách v našem životě, která by postihla co nejvíce čtenářů a náležitě je na něj upozornila. Je

to ovšem záležitostí také nakladatelství samého.

V pojetí a zpracování svého díla se oba psychologové dostávají až k základním principům života člověka ve společnosti. Tím nabývá jejich práce i značného významu filosofického, především v oblasti etiky mezilidských vztahů.

Langmeierovo a Matějčkovu druhé, přepracované vydání *Deprivace v dětském věku* splňuje všechny nároky na moderní, neobyčejně fundovanou vědeckou monografii, která snese i ta nejpřísnější mezinárodní měřítka. Je to vlastně originální práce toho druhu, která jen stěží nalezne obdoby ve světové literatuře. Proto je třeba s radostí přivítat její připravovanou německou a anglickou verzi, která zabrání, aby tak významné dílo dnes již ve světě renomovaných odborníků nezapadlo jen z důvodů jazykové omezenosti — jako se u nás již mnohokrát stalo.

Kniha je psána jasným, vybroušeným slohem, a je dobře graficky vypravena. Vzhledem ke svému významu by však zasluhovala lepší papír a podstatně vyšší náklad.

Jiří Dunovský

Bohdan Kaufman—Miloš Prchlik: Sociologický výzkum ve dvou domovech důchodců

Výzkumný ústav sociálního zabezpečení v Praze, Praha 1968, s. 109.

Se studiem služeb, které společnost poskytuje v rámci sociálního zabezpečení svým starým občanům, nemáme u nás dosud dost vlastních zkušeností. Zejména pak nám chybí práce, které se zabývají i společenskou, nejen zdravotní či ekonomickou problematikou stáří. Proto měl „orientační sociologický výzkum života obyvatel ve dvou vybraných domovech důchodců“ — jak zní přesný název recenzované práce — ověřit především použití sociologických metod v této oblasti a současně být přípravou k širšímu výzkumu, plánovanému Výzkumným ústavem sociálního zabezpečení.

Přímým vzorem pro výzkum byla podstatně obsáhlejší práce anglického sociologa Petra Townsenda *The Last Refuge*, která vyšla v Londýně 1962 a v níž autor ověřoval působnost nového zákona o sociální péči z roku 1948. Townsendovy závěry, založené na šetření v 173 anglických domovech důchodců, zejména pokud se týkají životní situace jejich obyvatel, vyznívají poměrně skepticky. Autoři recenzované práce použili podobné metodiky, zajímají se o podobné problémy, a zkušenosti z anglického výzkumu používají i při zpracování výsledků — mohou tedy porovnávat problematiku našich a anglických domovů.

K svému šetření zvolili dva domovy rozdílného typu ve Středočeském kraji. Byl to domov důchodců v Lysé nad Labem, umístěný v adaptované budově starého zámku v převážně zemědělském nymburském okrese, a domov v Unhošti, účelová stavba, třebaže ne nejmodernější, v převážně průmyslovém okrese kladenském.

Mezi oběma domovy našli autoři určité rozdíly: v Lysé žijí převážně starší lidé (45 % všech obyvatel je tu starších než 80 let), je tu velká skupina svobodných starých mužů (asi 30 % všech mužů v domově) a rodinné poměry obyvatel tu jsou poněkud příznivější: muži i ženy mají více žijících dětí. V Unhošti naproti tomu žije velká skupina osamělých žen (téměř 60 % všech žen tady jsou ženy svobodné nebo vdovělé). — Ve srovnání s anglickými domovy jsou rodinné poměry obyvatel našich ústavů poněkud příznivější pokud jde o počet žijících dětí.

Obecně se předpokládá, že nejdůležitější podmínkou správné péče o staré lidi je udržet je v jejich původním prostředí. Z tohoto hlediska se pak umístění v domově důchodců nezdá být optimálním řešením. Přesto však autoři uvádějí, že je u nás nyní více žádostí o umístění, než odpovídá skutečné kapacitě našich domovů. Je proto zajímavé sledovat, jaké důvody vedou staré lidi do ústavní péče — zda tu skutečně rozhoduje především jejich neschopnost starat se o sebe sama, nebo zda se tu uplatňují i jiné faktory. Townsend rozlišuje tři základní skupiny schopností, které musí starý člověk mít, je-li odkázán sám na sebe. Jsou to:

1. schopnost pohybu a péče o vlastní osobu,
2. schopnost vést vlastní domácnost,
3. schopnosti nezbytné k společenskému kontaktu s druhými lidmi.

Tyto schopnosti mohou pak být omezeny nejružnějšími nedostatky, které buď starého člověka omezují v některých činnostech, nebo zase naopak jej nutí k některým činnostem navíc, a tak podstatně snižují jeho schopnost postarat se o sebe.

Aby mohl objektivně posoudit, nakolik je schopnost péče o sebe u starých lidí snižena, vypracoval Townsend zvláštní stupnici, kterou ve svém výzkumu používají i autoři recenzované práce: stupnice rozděluje všechny tři typy schopností i nedostatků, jak jsme je uvedli, na patnáct jednotlivých dílčích schopností k činnostem, nutným k péči o sebe (např. schopnost vstát z lůžka, chodit po pokoji, chodit po schodech, nebo duševní schopnost zvládnout úkoly v domácnosti, či konečně schopnost vidět, slyšet, mluvit, uspořádat myšlenky do jasné řeči). Není-li některá z těchto dílčích činností vykonávána vůbec, nebo je-li možno u starého člověka navíc zjistit některý z vyjmenovaných nedostatků (závratě, inkontinence, jiné vady a choroby), je neschopnost hodnocena dvěma body; je-li pak dílčí schopnost uplatňována s obtížemi nebo zčásti, hodnotí ji autoři jedním bodem. Takovéto kvantifikované hodnocení pak umožňuje porovnávat jednotlivé typy ústavů a jejich obyvatele.

Pomocí této metodiky autoři zjišťují, že podobně jako v anglických domovech je v Lysé více než 40 % a v Unhošti více než 50 % obyvatel schopno vést samostatný život, a že skutečný důvod jejich příchodu do domova je tedy třeba hledat někde jinde. Za jedinou příčinu umístění v domově můžeme považovat neschopnost postarat se o sebe v Lysé u 35—45 % a v Unhošti u 20—25 %

obyvatel; zbytek tvoří případy, u nichž neschopnost přichází v úvahu jen vedle jiných možných příčin.

Další skutečnou příčinou příchodu do domova se zdála být v obou ústavech společenská izolovanost starých lidí, která není vždy přímo závislá na jejich rodinných poměrech: izolovaní jsou pochopitelně lidé svobodní, vdovělí, bezdětní, ale i ti, kteří mají děti a v jejichž rodině dochází k neshodám. Společenská izolovanost přivádí do domova v mladším věku spíše muže než ženy. V Lysé vedla k příchodu 10—15 % obyvatel, v Unhošti pak 25—30 % obyvatel.

V anglickém prostředí se starí lidé dostávají do domovů důchodců především proto, že ztratí vlastní byt. U nás k podobným událostem dochází jen výjimečně, spíše starí lidé pomáhají dobrovolně — alespoň podle vlastních výpovědí — svým odchodem z rodiny řešit svízelnou bytovou situaci svých příbuzných. Z těchto důvodů — pokud bylo možno odhadnout — přišlo do obou ústavů asi 10—15 % případů.

Ještě donedávna byla hlavním důvodem pro umístění v domově finanční nouze starých lidí, podmíněná jejich nízkými důchody. V Lysé rozhodla tato příčina o dalším životním uspořádání u 30—40 %, v Unhošti u 25—35 % starých lidí. V poslední době tato příčina poněkud ustupuje do pozadí: v Lysé roste počet obyvatel, kteří tam přicházejí ve špatném zdravotním stavu, protože kapacita domova pro chroniky v okrese nestačí, v Unhošti se pak stále častěji stává důvodem k umístění společenská izolovanost.

Není pochyby o tom, že hmotné zabezpečení starých lidí v domovech je uspokojivé. Je však důležité znát, jakým způsobem se vyvíjejí jejich mezilidské vztahy — a to nejen v novém prostředí —, ale i jaké styky udržují obyvatelé domovů se svými rodinami a přáteli. K objektivnímu posouzení této otázky vypracovali autoři vlastní metodiku, podobnou metodice použité Rosenmayrem v jeho vídeňské práci.

Kontakty starých lidí s vlastními rodinami po příchodu do domova rozhodně nemizí, během doby se však podstatně oslabují a mění se jejich obsahová náplň. Do popředí se dostává spíše jejich emocionální složka. Uvnitř domova jsou vzájemné kontakty mezi obyvateli velmi četné a přispívají k rychlé adaptaci obyvatel novému prostředí. Autoři uzavírají, že starí lidé jsou schopni za dobrých podmínek navazovat ještě nová přátelství, a že dobře organizované domovy k tomu poskytují dobré předpoklady. — Otevřené konflikty mezi obyvateli nebyly prakticky zjištěny; vyskytují se nanejvýš určité antipatie, které mohou snadno přerůst v konflikty.

Domovům důchodců se nejčastěji vytýká, že vytrhují staré lidi z jejich přirozeného prostředí a zbavují je navyklých kontaktů i přirozené aktivity. Podle zjištění autorů však jen velmi malý počet obyvatel tu zůstává bez individuální zábavy nebo zaměstnání — v Lysé je to 7 % a v Unhošti 20 % obyvatel, především s nejzávažnějším zdravotním poškozením. Stupeň aktivity v obou

domovech bylo tedy možno hodnotit jako dobrý a přiměřený aktivitě starých lidí vůbec, a to zejména ve srovnání s výsledky Rosenmayrova výzkumu. Podobně míru společenské participace, kterou autorům udává množství společenských kontaktů a aktivity v domově, je možno asi u tří čtvrtin obyvatel obou domovů hodnotit jako průměrnou.

Zajímavou kapitolou výzkumu, která by si zasloužila detailnějšího rozboru a metodicky přesnějšího zpracování — za něž se ostatně přimlouváme pro další připravovaný výzkum —, je otázka spokojenosti starých lidí v domově. V obou sledovaných domovech bylo s pobytem zcela spokojeno 70,4 % a nespokojeno naproti tomu jen 1,8 % obyvatel. Tyto výsledky kontrastují s anglickým výzkumem, v němž bylo se životem v domově spokojeno jen 20,7 % a nespokojenost různého stupně projevilo 20,2 % obyvatel. Na otázku, zda by chtěli zůstat trvale v domově, odpovědělo v Anglii kladně 29,6 % a záporně 53,5 % starých lidí. Naproti tomu v našich domovech nemělo 73,8 % obyvatel v tomto směru žádné přání.

Nedostatek soukromí pociťovalo ve srovnání s jinými výzkumy v našich domovech také jen malé procento obyvatel — v Lysé 26,6 % a v Unhošti 22,0 %. Tento rozdíl mezi oběma domovy neodpovídá rozdílu v jejich

vybavení jednolůžkovými a dvoulůžkovými pokoji — autoři tedy usuzují, že s lepším vybavením domova stoupají i nároky jeho obyvatel. V anglických domovech našel Townsend častější touhu po soukromí a ve srovnání s našimi domovy i mnohem častější pocity osamělosti. Autoři tyto rozdíly vysvětlují především dobře stabilizovaným prostředím obou našich domovů, které tak usnadňuje starým lidem adaptaci. — Konečně věnuje výzkum pozornost i námětům a připomínkám obyvatel domovů a pokouší se o objektivní hodnocení obou ústavů podle několika důležitých kritérií.

Při citelném nedostatku vlastních dat téměř ze všech oblastí společenského života můžeme tuto pečlivou práci se zajímavými výsledky jen uvítat. Práce používá převážně přejaté metodiky — to může být při našich vlastních nedostatečných zkušenostech užitečné a nemusí to snižovat hodnotu práce. Škoda, že se autoři často zdržují vlastních obecnějších interpretací i tam, kde se přímo nabízejí, a že nejzávažnější rozdíly, které zjistili mezi výsledky vlastního a anglického výzkumu, nevysvětlují vždy dost přesvědčivě. Podle názoru recenzenta se zdají být některé příliš optimistické závěry málo prokázané.

Dana Langmeierová